

Передмова М. Г. Жулинського

Художник-оформлювач
М. С. Мендор

Мушкетик Ю. М.

М93

Іду на ви: повість, мала проза / Ю. М. Мушкетик; передмова М. Г. Жулинського; худож.-оформлювач М. С. Мендор. — Харків: Фоліо, 2019. — 188 с.

ISBN 978-966-03-8810-9

Юрій Мушкетик (1929—2019) — майстер сучасної української прози. Його творчість відображає історичний розвиток держави і роль особистості в ньому, автор надзвичайно чутливий і до ритмів сучасного життя.

У «повісті давно минулих літ» — «Іду на ви» Юрій Мушкетик відтворив життя кочівних племен, атмосферу чільного града Київської Русі — Києва. В центрі оповіді — юний русич Бус, який потрапив у полон до племені половчан і після різних пригод та випробувань повертається до свого роду і народу — до русів, полян, тобто — слов'ян. Статті, оповідання, повісті, романи, новели на історичну тематику Ю. Мушкетик вибудовує на реальних подіях і постатях, але їх можна жанрово уточнити, як новела-версія, оповідання-гіпотеза, повість-диспут, роман-дослідження... Трагедійність його творів, що просякнуті гіркою правдою ХХ століття і століть минулих («Суд», «Солодке життя Онукія», «Козаки», «Українці донині, нині, присно і вівки віків»), якась озонна, катарсисна, вона очищує душу, наче знімає з неї тягар безневинної вини, в ній лунає чистий голос правди.

У видавництві «Фоліо» вийшли друком книжки Ю. Мушкетика: «Яса» (2006, у 2 т.), «На брата брат» (2007), «Гетьманський скарб» (2007), «Смерть Сократа» (2008), «Останній гетьман. Погоня» (2011), «Гетьман, син гетьмана» (2013), «Плацдарм. Жорстоке милосердя» (2019).

УДК 821.161.2

ISBN 978-966-03-8810-9

- © Л. Мушкетик (правонаступниця), 2019
- © М. Г. Жулинський, передмова, 2019
- © М. С. Мендор, художнє оформлення, 2019

ВЕСНА ПАТРИАРХА

Тепер нам лишилося тільки згадувати... І відроджувати в уяві образ цього талановитого письменника, який до останніх місяців свого довголітнього творчого життя творив-писав і повісті, і оповідання, і публіцистичні статті.

Його 90-та весна, а цей ювілей Юрій Мушкетик скромно відзначив 21 березня 2019 року в своєму будинку в Кончі-Озерній, була продуктивною хіба що на інтерв'ю — пам'ять патріарха української літератури вразила. Писати не міг, бо різко погіршився зір, але мені переповідав сюжети своїх майбутніх новел і оповідань, багато згадував і про свою роботу як головного редактора журналу «Дніпро», і про багатолітнє очолювання Спільки письменників України, і про створення завдяки і його силам як голови Спільки письменників Товариства рідної мови, Народного Руху України за перебудову...

...Напередодні того трагічного ранку 6 червня 2019 року, коли зупинилося серце Юрія Михайловича, я збирався провідати письменника, який вже не піднімався з ліжка, і попросити автографа на двох його книжках «Плацдарм. Жорстоке милосердя» і «Торнадо». Та донька Оксана попросила зайти пізніше в надії, що батькові стане краще. Не стало. Мені ж тепер залишилося лише згадувати наші численні зустрічі, розмови...

...Ступав повільно, промацуючи костюмом перед собою дорогу. Ослаб зір, погано почав бачити, не може вже читати дрібно набраний текст, але під пахвою тримає нове число «Літературної України». Юрій Мушкетик уже й не згадає, скільки десятиліть передплачує письменницьку газету, от і за нею ходить до поштової скриньки щоп'ятниці.

— Ви знаєте, як цю вуличку, на якій ми з вами стоїмо, хтось із письменників-членів нашого кооперативу назвав? І зразу ж відповів: «Витріщатик».

— Була у нас традиція, особливо за життя Олеса Гончара, тут, в письменницькому кооперативі в Койчі-Озерній. Чи не кожного вечора ми прогулювалися цією вуличкою, розмовляли. І не тільки ми. Письменники любили «витріщатися» один на одного, тобто зустрічатися, спілкуватися. Тепер такого нема. Самотність — чи не найважчий тягар, який лягає на людину похилого віку.

— Але ж Ваш улюблений філософ Сенека насолоджувався у своїй підміській садибі старістю і самотністю — нагадав я. — Пам'ятаєте, що він писав в одному з листів до свого молодого друга Луцілія: «Так ось, завдяки моїй підміській садибі, зринає переді мною, куди не гляну, моя старість. Обнімемо ж її, покохаймо! Багата втіхами й вона, якщо лише знаєш, як нею користуватись. Плоди найсмачніші, коли минаються».

Юрій Михайлович замислився, довго мовчав і вже вдома, в своєму кабінеті, де за склом книжкової полиці стоїть портрет його покійної дружини, промовив: «Не старість мене лякає, і не смерть, а самотність. Як я можу нею насолоджуватися, коли вже друзів-письменників не погукаєш. Нікого вже нема з мого покоління. Помер останній із них — 95-річний Олександр Сизоненко. Ні, не останній, кілька місяців не дожив до свого сторіччя Віктор Міняйло — нещодавно пішов у засвіти».

Юрій Мушкетик зустрічає своє 90-ліття у своїй підміській садибі. Як і філософ Сенека. Правда, нашому письменникові й не снилася така розкіш, у якій купався цей давньоримський письменник і мислитель, котрий за спиною цезаря керував Римською імперією.

— Але як завершив своє життя цей квестор, претор, консул, поет, філософ, який володів казковим багатством? Звинувачений у змові проти імператора Нерона, Сенека перерізав собі вени, — продовжив нашу розмову Юрій Михайлович.

Я не випадково згадав автора знаменитих «Моральних листів до Луцілія», бо не забувається великий розголос повісті «Суд над Сенекою» 1978 року опублікування, в якій Юрій Мушкетик застосував відомий ще з римських часів прийом судових суперечок-контраверсій, характерний для філософської прози Сенеки.

У повісті молоді студенти — майбутні прокурори, слідчі, судді, захисники чинять суд над вихователем майбутнього жорстокого тирана Нерона, який звинуватив свого вчителя у змові і проголосив йому смерть. Та сучасна молодь судить Сенеку не лише за те, що той виховав тирана, а передусім за те, що філософія і література стали для нього тими засобами, за допомогою яких він вводив сучасників і нащадків в оману з приводу буття і небуття, добродеті і жаги розкошів, величі духу і моральної захланності, тоді як сам дбав про примноження власного багатства і жив у великій розкоші.

— Але ж у «Анналах» Таціта наводиться лист Сенеки, в якому він просить імператора, щоб той наказав своїм прокураторам забрати його статки, — нагадав Юрій Михайлович. — До речі, і Нерон не прийняв його майна і не дозволив йому віддалитися від державних справ. Правда, після самогубства свого вихователя імператор конфіскував усе його майно.

І далі наша розмова перетекла в русло сучасних президентських виборів, зокрема, про те, що Петро Порошенко зробив велику помилку, не відмовившись від свого мільярдного статку на користь держави та народу, якому він присягнувся вірно служити. Юрія Михайловича гнітило нехлюйське ставлення до виборів президента України значної частини народу нашого, особливо молоді, яка не думає про майбутнє України, не відчуває своєї особистої відповідальності за долю держави і готова вручити ключ від головного кабінету держави неофітові в державних справах. Чи не буде цей актор творити на державному олімпі щось на зразок примітивного театру абсурду, режисером у якому виступатиме олігарх?

Свого часу Аристотель називав олігархію виродженням аристократії, — продовжив я розмову. — У нас олігархія вибуяла на ґрунті, з якого випололи національну еліту, національну аристократію. Тому сучасна олігархія позбавлена національної відповідальності за свою державу, про яку мріяли і яку здобували їхні попередники. Національно свідомі попередники, аристократи духу — від Франка, Липинського, Грушевського, Скоропадського до українських інтелігентів-дисидентів другої половини

XX століття — дбали не стільки про власне збагачення, вірніше, зовсім не дбали, а думали про долю своєї пригнобленої нації.

— Я про це не раз писав, не раз говорив, але хто тепер слухає письменника. Була в мене стаття «Нам пора для України жити». Були й інші: «Чого ми такі?», «Є у світі Бог», «Звідки прийшла і куди пішла Земля Руська», «Українці донині, нині, прісно і вовіки віків», «Зняти полуду з очей». Ці та деякі інші статті я включив у цю книжечку «Вірую в правду», яку Ваш Інститут літератури видав у серії «Бібліотека українського воїна»¹. Про що я писав? Подивіться, — і Юрій Михайлович подав мені цю книжечку-метелика в обкладинці.

Звичайно, я читав ці статті, але ще раз погортав сторінки-крильця цього метелика і зупинився ось на цих словах Юрія Мушкетика: «Наша людина принижена владою, владою живота-кендюха. А людина ж приходить у світ для творчості, для мислі, для польоту. Хто з української влади, українських олігархів процитував коли Шевченка, Франка, Лесю Українку, високі урядовці, вчорашні комуністи, галасливі комсомольці, порозквашували губи, йдуть цілувати руку московському попові, бо на тій руці годинник у 30 тисяч доларів, і та рука намагається пригребти українських православних у «Русский мир». Та й вчорашні комуністи, які гукали «бога нет», зараз стали «православними» і заїдають кутею коньяк «Хенессі».

Більшість повістей, романів, оповідань Юрія Мушкетика — це художньо-майстерні розмисли над людською природою, злетами, катаклізмами людської душі, над вічними духовними цінностями і над усім тим, що, як іржа, роз'їдає людську душу, морально нівечить людину. Скажімо, в алегоричній повісті «Старий у задумі» (1978) письменник виносить на читацький суд дилему: невпинна, самовдосконалююча робота душі чи змирення з обставинами, збайдужіння, конформізм.

У історичних творах, присвячених подіям Другої світової війни та повоєнним десятиліттям («Жорстоке милосердя», «Віхола», «Обвал», «Біль», «Крапля крові», «Біла

тінь», «Позиція», «Рубіж»), Юрій Мушкетик цілеспрямовано прозирає людські душі, намагаючись у складних історичних, соціальних і політичних обставинах буття української людини не втратити емоційної чутливості до найпотаємніших порухів людської душі, яка так важко, з величезним зусиллям волі відкривається в умовах тотальної недовіри влади до долі окремої людини, постійного диктату поведінки, мислення і навіть життєвої долі.

«Рух душі героя — то найбільша динаміка з усіх відомих письменникові динамік, особливо героя крупного, масштабного...» — якось висловився Юрій Мушкетик, вишукуючи нові соціально-психологічні «вузли» і духовно-моральні конфлікти, завдяки яким він прагне розбудити совість, змусити заговорити сумління, наповнити розум читача сумнівами, роздумами і, врешті, досягнути рівноваги духу.

Великий розголос мав свого часу творчо оригінальний і концептуально новаторський цикл: новела «Смерть Сократа», повісті «Суд над Сенекою», «Жовтий цвіт кульбаби», «Літній птах на зимовому березі», «Селена». Юрій Мушкетик майстерно опрацьовує конкретно історичні факти і постаті (Сократ, Платон, Сенека, Нерон та ін.) і формує своєрідний плацдарм для морально-філософського турніру своїх героїв. Вводячи паралельні сюжети із сьогодення, письменник наче перевіряє історією моральні засади свого сучасника, заманоючи читача замислитися над сутністю людського життя, його призначенням, втягнути читача у вир пристрастних суперечок, дати йому можливість відкривати самому двері, за якими істина. Згодом в оригінальній за ідейним спрямуванням повісті «Диявол не спить» Юрій Мушкетик зводить мудрого старчика, філософа із колишнім студеєм Київської академії, нині — митрополитом київським Самуїлом Миславським, який втішається плотським життям і не може зрозуміти, чому з таким благословенням зустрічають мандрівного мислителя бідні й багаті, слухають його повчання. Митрополит хоче вивідати в бездомного філософа, як дійти до таких висот внутрішньої гармонії, душевного ладу і духовної зрілості. І відповідає йому, своєму колишньому колежантові, Григорій Сковорода: «Через себе самого

¹ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. — Прим. ред.

протопчи стежечку у власну душу, й пізнаєш через себе інших світ».

Та значно складнішим для самого Сковороди виявився диспут зі своїм спудейським товаришем, також бездомним блукальцем Сидором Даниленком, на докори якого він не зміг відповісти. Вірніше, автор повісті «Диявол не спить» свідомо не дав слова Сковороді — хай читач подумає, замислиться, чому такий мудрець відсторонився у своїй творчості від болей і страждань українського люду, відмовився у своїх писаннях від рідної мови, не заступився волос за бідного, за скривдженого.

Сидір Даниленко із прізвиськом Корінець виказував мовчазною філософу: «Коли гайдамаків садили на кілля, ти писав “Начальную дверь к христианскому добронравію...” Гетьманщину касували, ти пісеньки писав до “Саду Божественного”. Січ руйнували — писонув “Змія Ізраїльського”. Ярмо кріпацьке одягли й занози всунули...»

Ясна річ, Юрій Мушкетик ці витворені його уявою, його роздумами про громадянську відповідальність національного митця диспути проектує на день сьогоднішній, на свого сучасника і майбутнього читача, аби людина замислювалася над кожним своїм кроком, кожним вчинком і відповідально зазірала в безодню зла, соціальної пасивності, стихійних пристрастей і страждань грішної душі.

«Людські світи... вони невидимі» — свідчить Юрій Мушкетик у романі «Морок». Він «посилає» своїх героїв у такі глибокі «тили» першоспонук вчинків, у такі далекі морально-психологічні розвідки, звідки вони повертаються або переобтяжені сумнівами, докорами совісті, моральним каяттям, або духовно просвітленими, морально очищеними, з прозрінням душі.

У романах «Морок», «Плацдарм», «У пастці», «Торнадо», в багатьох оповіданнях і публіцистичних роздумах Юрій Мушкетик відтворює суспільно-політичну атмосферу України, в якій чорним мороком набрякли хмари розпачу, безнадії і темного зла. Письменник засуджує і нинішню владу, і свій народ нещадно, але справедливо, бо бачить, знає, що духовний і моральний стан українського суспільства критичні. Його обурює моральна деградація тих, хто при владі, хто розкошує в багатстві, часто з ци-

нічною відвертістю демонструє цю розкіш. Так, колишній фронтовик Родіон Чепіга (роман «Плацдарм») стверджує: «Справжні викошені у віках, здебільшого лишилися перевертні, убогі, ниці духом. І починати треба з того, що “виробити” сам народ — його дух, його віру, відживлюючи пам'ять і чесноти в душах, які лишилися. Чи буде так? Чи приростуть ще пагони серед брудної потолочі і ситої отави?»

І в наступному, також гостропроблемному романі «У пастці» Юрій Мушкетик безжально судить не тільки владу, але й свій народ. Батько головної героїні роману Петро Максимович із гіркотою визнає, що все життя молвився на свій народ, вважав, що він великий, патріотичний, а насправді: «Розбовтане море. Спотворений, розсмиканий, денационалізований народ теж треба творити». Проте Юрій Михайлович віри у свій народ не втрачає. У цьому його переконав Майдан, героїчна звитяга українських вояків у боротьбі з нашествиям Москви на Україну.

«...Мені часто сниться Майдан. Той велетенський Майдан, правдивий, певний своєї сили, непохитний, який проголосив свободу і демократію. Майдан був і залишається в наших серцях», — писав письменник у статті «Звідки прийшла і куди пішла Земля Руська?» Тому Юрій Михайлович вірить: «Ми вистоїмо і не розсиплемося».

Вся творчість видатного письменника-мислителя, талановитого історика-романіста Юрія Мушкетика спрямована на творення рідного народу як української нації. Хіба не заради історичного просвітлення отруєної московською блекотою суспільної свідомості писав він свої історичні романи і повісті — від першої повісті «Семен Палій» ще 1954 року, роману «Гайдамаки» 1957 року до романів «Яса», «Гетьманський скарб», «На брата брат», «Останній гетьман» — і це не повний перелік.

До речі, як тут не згадати його «повісті давно минулих літ» — «Іду на ви», в якій Юрій Мушкетик майстерно відтворив природу, життя кочівних племен, атмосферу чільного града Київської Русі — Києва. Письменник «занурює» читачку уяву в часи давні — періоду князювання на нашій землі Оскольда і Діра. В центрі оповіді — юний русич Бус, який потрапив у полон до племені половчан — половчанської чуді і після різних пригод, любовних при-

над і фізичних випробувань повертається до свого роду і народу — до русів, полян, себто — слов'ян. Повертається, щоб увірувати в християнського Бога, щоб переконатися в правоті хрещеного ще в Константинополі русича Сувида: «Гарно жити при світлі справжньої віри. Це — як бачити сонце».

Талант Юрія Мушкетика як історичного романіста яскраво і чи не найповніше розкрився в романах «Яса» і «На брата брат». Багато історичних персонажів (Семен Палій, Іван Сірко, гетьмани Іван Самойлович, Петро Дорошенко, Іван Мазепа та ін.) витворила творча уява романіста, здається, ніхто так докладно, з великим знанням не зобразив життя Запорозької Січі, тогочасний побут, не показав, як постає нескорена ще Україна в початках своєї тривалої й стражденної боротьби за волю, за незалежність. Історичним повістям і романам Мушкетика притаманне концептуально нове, базоване на осмисленні українських народних дум, пісень, переказів і легенд, на історичних хроніках і літописних свідченнях та творчості Шевченка трактування ролі видатних діячів національної історії та складних періодів минулого українського народу.

...Пригадую, ми з Юрієм Михайловичем у грудні минулого року вже мріяли про весну. Письменник тоді себе почував зле. Нещодавно повернувся з лікарні. На запитання, що лікарі кажуть, що обіцяють, махнув байдуже рукою. Говорив неохоче, голос був тихий, не реагував на мої слова розради і побажань. Та поволі розговорився. Пожалівся, що не може вже читати — зір геть уже підупав. Правда, телевизор дивиться. А коли згадав про телепередачі «Подорож до центру землі» та про античні Афіни, збадьорився, почав розповідати з такою повнотою викладу фактів і цифр, що я не стримав свого захоплення його реагуванням на нові знання.

«Але ж і пам'ять у Вас!» — захоплено висловився я. «Не могу пожалітися. Але останнім часом почав забувати. Багато часу перебуваю в самоті. Ні, я не самотній, біля мене повсякчасно дочки, онук, але я тяжко переживаю втрату дружини», — майже пошепки сказав Юрій Михайлович.

Я намагаюся щось сказати веселіше, підбадьорити патріарха української літератури. Мовляв, і Габріель Гарсія Маркес жалівся на самотність, що «полковникові ніхто не пише» на старості. Але Юрій Михайлович мене зупинив:

— Не могу пожалітися. Пишуть, телефонують...

— Бо і Ви пишете, — втрутився я. — Багато і ще й як... Нагадую: в 2018-му Ви опублікували повість «Дорога в безвість» і «короткий роман» — так Ви визначили жанр цього твору під назвою «Горнадо». Не згадаю, в якому це році, чи не в 2016-му, з'явився Ваш роман «Така її доля» — я читав його в рукопису. Ви мене першим із ним познайомили. Блискуча річ. І за художньою довершеністю, і за образним проявленням характерів. Що не розгорнеш журнал чи газету, наприклад, «Кур'єр Кривбасу» — а там у двох номерах Ваша повість «Іду на ви», відкриєш нове число дорогого для Вас журналу «Дніпро» — роман «Така її доля», береш у руки журнал «Харків ЛІТ» — шість оповідань в одному номері, в іншому — сім, а в ще одному — повість «Дорога в безвість». А газети «Літературна Україна», «Слово Просвіти». Лише в минулому році в них опубліковані Ваші оповідання і публіцистичні статті «По хліб», «Зняти полуду з очей», «Сонце розуму»...

Юрій Михайлович киває головою, мовляв, усе пам'ятаю: «Колись у мене була дика пам'ять, а зараз забуваю», — поскаржився письменник. Рукою намагається прорідити цупке, біле-біле волосся, а воно густе, не впокорюється, стирчить в усі боки. І наче для своєрідної перевірки себе «на пам'ять» починає читати вголос вірші Миколи Холодного. Його «Баладу про чорну птицю»:

Трупи клав на вози
Тридцять третій рочок
Хоч бери і гризи
комсомольський значок.

Жінка кинула чоловіка
і торби на горба.
Подаруй їй, владико,
колосочок з герба.